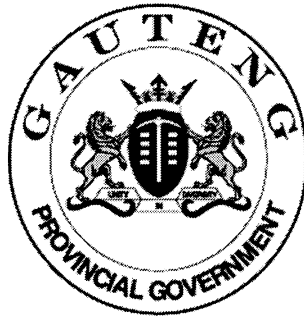

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
SENIORSERTIFIKAAT-EKSAMEN

FEBRUARY / MARCH
FEBRUARIE / MAART

2005

SEPEDI LELEME LA GAE
MAEMO A A PHAGAMEGO

(Lephephe la Pele)

HG

109-1/1

SEPEDI FIRST/PRIMARY LANG HG: Paper 1

8 pages

109 1 1

HG

X05

COPYRIGHT RESERVED / KOPIEREG VOORBEHOU
APPROVED BY UMALUSI / GOEDGEKEUR DEUR UMALUSI

KGORO YA THUTO YA GAUTENG
DITLHAHLOBO TŠA MAREMATLOU

SEPEDI LELEME LA GAE
MAEMO A A PHAGAMEGO
(Lephephe la Pele)

NAKO: diiri tše 2½

MEPUTSO: 100

DITAELO:

- Lephephe lele ye e na le dikarolo tše THARO e lego A,B le C
- Hlokomela seo o swanetšego go se dira karolong ye nngwe le ye nngwe.
- Itswalanye le diteng tša potšišo pele o ka araba.
- Šomiša polelo ya maleba ye e hlwekilego.
- Tatelano ya dikarabo e swane le ya dipotšišo.

KAROLO YA A
TEKATLHAOLOGANYO

POTŠIŠO 1

Bala ditemana tšeo di latelago ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo

POLELO YA BOFORA GA E AGE

Ntshegeng lehono tshehlo e hwile le melodi. E sa le a dutše setulong a se hwidinya, mo pele ga gagwe ke sutukheisi le mokotla wo mogolo wa seatla, wo o tletšego pshii!. Malomeagwe Mashego a gotoka le ntlo ye ka moka, mola mogatšamalomeagwe a tsene fase ka mešongwana ya selapa. Tsela ya Ntshegeng e butšwe, a swanetše go lala a tšere thekisi a lebile gae Mashishing. Bothata ke gore ga a noši, **o rwele morwalwana** wo e tlogo ba tlhobaboroko go yena bophelo ka moka.

"Bjale o tla re go fihla gae wa anegela yola kgaetšedi gore Papa Dee o feletše kae? Nnaena ga ke sa nyaka go kwa selo. Ke kgale ke go botša gore maaka a banna ke a mantši." Ao ke mantšu ao a tšwago molomong wa Mashego a šebetšwa ke mororomelo wo a laetšago gore ga se a befelwa o re ba ile!

Ntshegeng yena mahlo a hwibitše, a rurugile fao o ka rego o gahlane le semana ka moka ga sona. Kudu o llišwa ke lethogošwahla leo a le rwelego.

O tlile mo Seshego e le ngwana wa go loka a etšwa Mashishing. Malomeagwe o be **a hlokile thari**, ka fao gwa kgopelwa Ntshegeng gore le yena a tle a thupetše motse wo wa ga Mashego.

O tla se gahlane le monna tsoko wa dimpa tša magošogošo, tšeo nkego **o tla tsena ntlong** nako ye nngwe le ye nngwe. A mo foraforetša ka tšhelete yeo a nago le yona. O tsebe gore Dikotla e be e le ramabenkele wa go tuma gona mo motseng. Mosadi wa gagwe o be a šoma gona mouwe mola Dikotla yena a ipshina le boNtshengeng. Ntshengeng tšatšing la mathomo ge a mo dumediša a re "thobela malome Dikotla" ka dihlolong. Dikotla a sega sesegwana se bonojana a re " Mpitše fela Papa Dee". Ntshengeng o be a ekwa nke pelo ya gagwe e tsikiditlwa ke mantšwana ao a mokgalabje Dikotla, a fegeletšwa ke tšhelete ye a bego a mo tšhelela yona.

Mashego o ile ge a boa mošomong ka letšatši le lengwe, a makatšwa ke segatšatša sa sefatanaga se tletše sefero sa gagwe. Ka pejana a lemoga gore ke sa Dikotla. Yena o ile a gopola gore o etetše yena. Ge a batamela a nyaka go kgangwa ke pelo ge a bona Ntshengeng ka gare a ntšheditše **dirotswana tše nkego ke tša kgogo molaleng**. Ka pefelo a bula mojako, a gogela Dikotla ka ntle ga sefatanaga. "Wena Dikotla ge o le thaka ya ka o ilale o dira eng ka yo motlogolo?" Ka nako yeo ya ba o mo tšhela fase ka legoswi.

" Joo, Malome o bolaya Papa Dee," ke Ntshengeng ge a taboga a etšwa ka mola sefatanageng. Mashego a retologa ka pefelo. "wena Ntshengeng a o a tseba gore mokgalabje yo o na le motse le mosadi?" "Atšhi Malome, mosadi wa Papa Dee o gatilwe ke tlou. O tšwile fešeneng. Ebile Papa Dee o a mo hlala. O nyaka rena diphalana tša go phadima." Ka nako yeo o be a itshwere dinoka, a lebeletše malomeagwe mo nkego o lebeletše tšhošwane. "Ke mang a bego a go botša tšona tšeo? Monna a ka se tlogele lapa la gagwe a tla a nyala segatlelane sa go lekana nago. O tla itshola ka tšatši le lengwe ke a go botša."

Ka nnete letšatši leo la fihla. Ntshengeng o be a fetša go iphumola melomo ka ge a be a eja dimonamonane ka sefatanageng sa Dikotla. "Papa Dee, ke bona o ka re ke mmeleng. Toro yela ya rena e phethegile. Re tla napa ra nyalana ra yo dula toropong bjale ka ge o ntshepišetše." Dikotla a homola a re tuu. Eitše mo a bulago molomo a re: "Nna ke nyetše, ke monna wa lapa. O gopola gore ga ke tšee gabotse ke yo thoma le go rekana le maleiri ke le kaaka? Mosadi wa ka o tla reng, bana ba tla reng, gona batho ka moka ba tla reng? Sepela o bone gore a tla tšwa bjang?

"Ke ya go botša mosadi wa gago," ke Ntshengeng yoo ka go tlalelwa." Wa mmošša wa reng? A o a tseba gore mosadi wa ka ke lekarateka? O tla go raga gatee wa wela godimo ga Kilimanjaro. Wena sepela o leke mahlajana ao a gago. Bjale, etšwa ka mo nna ke yo bona mosadi le bana baka." A realo a goga sefatanaga, gwa šala fela lerole le thibile Ntshengeng mahlo, ditsebe le monagano. Ya ba e le gona a bone Dikotla la mafelelo.

O ile go di tšhela mogatšamalomeagwe, yena a di fetišetša go malomeagwe Mashego. Mashego a mo laela gore a nape a phuthe mankgeretla a gagwe a lebe Mashishing. Dihlong tša mo kokona, a šia le go tšwela ntle mo ga lešidi. Bagwera ba mo katoga a ba tšhikanoši.

Puladifero: Malebana et.al

- 1.1 Ee! Ke nnete gore maaka a banna ke a mantši. Re nyetlele ditaba tša maaka tše THARO tšeo Papa Dee a ilego di botša Ntshengeng.

(3)

- 1.2 Hlaba seema ka le lengwe la mantšu a: **mokhure** goba **dikoma** o be o hlalose ka fao se swanetšanago le diteng tša tema ye o e badilego ka fa godimo. (3)
- 1.3 Efa tlhalošo ya mebolelwana ye MENE yeo e ntshofaditšwego. (4)
- 1.4 Naa lebaka le legolo la Ntshengeng la go tla Seshego e be e le eng? (1)
- 1.5 Ke dikeletšo dife tše THARO tše o ka di fago Papa Dee mabapi le go itšhireletša kgahlanong le HIV/AIDS (3)
- 1.6 Bontši bja bana ba matsatšing a lehono, ba go swana le boNtshengeng ga ba na tlhompho bathong ba bagolo. Re tsopolele makga a MANE moo Ntshengeng a laeditšego seo. (4)
- 1.7 Maitshwaro a Papa Dee a ama batho bao ba latelago ka go fapafapana. Laetša ka moo a ba amago:
- 1.7.1 Ntshengeng
- 1.7.2 Mosadi wa Papa Dee
- 1.7.3 Bana ba Papa Dee
- 1.7.4 Mashego 2x4=(8)
- 1.8 A ke tshwanelo gore tšhelete e gokagoketše batho gore ba be le maitshwaro ao a hlephilego? A nke o eletše Ntshengeng. (2)
- 1.9 Ge nkabe e le wena Ntshengeng, o be o tla rarolla bothata bja gago bjang? (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: [30]

**KAROLO YA B
KAKARETŠO**

POTŠIŠO 2

Akaretša ditemana tše ka go fa dintlha tše TSHELA fela mabapi le mekgwa ya go tsenela poledišano. (o se di tliše ka ditemana)

POLEDIŠANO KE MOTHEO WA GO BOPA SEHLOPHA

Nakong yela ya kgale, ge motho yo mongwe a be a na le tsebo, o be a botša ba bangwe. Batho ba be ba hlompšha go ya ka tsebo ya bona. Go be go bolelwa mme go sa boledišanwe. Mengwageng ye ya selehono go a boledišanwa. Dipolelišano tša CODESA di dirile gore re fihlelele pušo ya setšhaba yeo e fago motho tokelo ya go ntšha maikutlo a gagwe. Nako ye ya dipolelišano e re dumelela gore re age dikgopolo tša rena godimo ga tša ba bangwe. Ge poledišano e ka dirišwa ka tshwanelo, e tšweletša go šoma ka sehlopha, go tshephana, boikgopolelo le boetapele e sego boetaka – pele. Poledišano ya nnete e swanetše go ba le dinyakwa tše dintši.

Pele go ka boledišanwa, dihlopha di swanetše go tšweletša maikemišetšo a go thoma poledišano. Ge o sa tsebe lebaka la go thoma go boledišana, gona o ka se tsebe ka fao

poledišano e swanetšego go sepetšwa ka gona. Ge maikemišetšo a gago a go tsenela poledišano e le go aga segwera magareng ga baetapele le bašomimmogo gona o tla swanelwa ke go tsenela poledišano ka monagano wo o bulegilego gore dikakanyo tša batho ba bangwe di kgone go tsena kgopolong, di šogwe mme di bopše ka lefsa goba go dumelelanwe ka tšeo di tšweleditšwego. O se gapeletše baboledišanikawena go tšea ntlhakemo ya gago. Batho ba bangwe ge go tsenelwa poledišano, ba e tsenela ba šetše ba na le diphetho tšeo ba sa nyakego ge di ka fetolwa. Ke ka lebaka leo re felago re ekwa gore dipoledišano di kgaotšwe, ka ge sehlopha se sengwe se ngadile.

Ge go kwanwa ka se sengwe, kwano e swanetše go ngwalwa, le seo se tlogo dirwa go ya ka kwano gammogo le sehlopha seo se tlogo diragatša kwano yeo. Go se be le yo a rego go bona mathata ao a tlišwago ke kwano, a hlanola direthe. Dihlopha di rwale maikarabelo a kwano.

Ge o tsenela dipoledišano, o swanetše go theeletša baboledišanikawena. Motho yo mongwe le yo mongwe a fiwe sebaka sa go ntšha maikutlo ka tokologo. Go tloge go lekolwa kgopolo / kakanyo e sego motho yoo a tlogo ka yona. Poledišano ke motheo wa kwano. Kwano yona ke maatla.

City Press: 9 Feberware 2003

PALOMOKA YA KAROLO YA B: [10]

**KAROLO YA C
THUTAPOLELO**

POTŠIŠO 3

Lebelela seswantšho se se latelago gomme o fetole dipotšišo:

- 3.1 Hlama mafokonoko / thwii a MARARO go ya ka ditiro tšeo di tšwelelago seswantšong sa ka godimo.

(3)

- 3.2 Tliša mafoko a ka godimo ka lebaka la lefetile. (3)
- 3.3 Šomiša mafokonolo a ka go 3.1 go bopa mafokontši a mabedi.. (2)
- 3.4 Lefoko šele:

Batho bao ba sa hlapego pele ba šoma ka maswi ba tla phatlalatša ditwatši le malwetši gabonolo.

3.4.1 Hlalosa gore lefoko le la ka godimo ke la mohuta mang (1)

3.4.2 Fahlela karabo ya gago. (1)

[10]

POTŠIŠO 4

Bala poledišano ye e latelago, gomme o fetole dipotšišo.

Malefane: A!A! mogwera, naa o rekile sutu ye ka bokae? Gape o tloga o jele lešela samma.
Bokantsho: Dikete tše pedi fela wešo. Ruri diaparo di tloga di wele lebenkeleng lela. Batho ba di gogola bjalo ka tšie.
Malefane : Aowa... owaa...! Nna ga ke gape tše tšhweu moisa tena, nka se reke sutu ka tšhelete ye kaaka! Gape ba tloga ba go bolaile hlogo ye ntsho.

Malebana et.al Letl.45

- 4.1 Efa tlhaloso ya dikarolo tšeo di thaletšwego go ya ka mo di šomišitšwego mo poledišanong. (5)
- 4.2 Hlaola malahlelwa a MABEDI ao a tšwelelago mo poledišanong ya ka godimo, o be o laetše maikutlo a ona. (4)
- 4.3 Naa lebotšiši le '**bokae**'? le botšiša seripa sefe mo polelong ya Malefane? (1)

[10]

POTŠIŠO 5

Bala temana ye e latelago ka šedi, o tsebe go fetola dipotšišo.

Bolwetši bja mafahla bo phala bja AIDS ka ge bjona bo fole ge bo ka hwetša kalafo ka pela. Ka ge balwetši ba dula nako ye telele bookelong, ba ka rutwa go bjala maloba a go tlala tšhemo.

Lesogana le rile **go lemošwa** gore le na le bolwetši bja AIDS, **la nyama**. A re go bona molekani wa gagwe **a timelela**. O ile **a se itlwaetše go duma** dijo tšeo di sa fepego mmele. O ile a thoma **go theeletša** ge go bolelwa ka bolwetši bja AIDS.

- 5.1 Šomiša le lengwe le le lengwe la mantšu ao a thaletšwego lefokong go laetša tlhaloso yeo e fapanego le yeo e tšweletšwego ka temaneng ya ka godimo. (5)

- 5.2 Ngwalolla temana ya bobedi ye o sa tšwago go e bala, gomme o ngwale seka sebakeng sa dikafoko tše di ntshofaditšwego.

(5)
[10]

POTŠIŠO 6

Bala temana ye e latelago ka šedi o tsebe go fetola dipotšišo.

Ke nnete gore **motho yo mongwe le yo mongwe o swanetše gore a leke go intšha mathateng pele a kgopela thušo go ba bangwe**. Ka dinako tšela tša dikgetho, Letšeafera o ile a ba a hwa lentšu ge a ntše a bolela dihlopheng tša baagi. Gape **batho ba rata go ithoriša gore ba tlo bewa maamong a godimo**.

Ge ntše boLetšeafera ba sepela dilete ka dilete, ba efa baagi **diphuthelwana tša dijo gore ba tsebe go mema ba bangwe go tla pitšong ya bona**. Ga se nnete gore ge **motho a nyaka bonkgetheng a bolele diphiri tša mekgahlo yeo a lego kgahlanong le yona**. Seo se ka dira gore **lešaba leo le kgobokanego le se sa laolega ka fao dintwa di tsoge**.

- 6.1 Lebantšha diema tše le ditlhaloso tša tšona tša maleba tše di ntshofaditswego ka temeng ya ka godimo

(5)

- 6.1.1 Šako la hloka thobela ke mojano.
6.1.2 Ga di re go šika le maamane tša eta di amuša.
6.1.3 Poo go bewa ya kgomo ya motho e a ipea.
6.1.4 Kgomo go tsošwa yeo e itsošago.
6.1.5 Šikiša dira le molapo mphago wa dira ke meetse.

- 6.2 Šomiša diema tša ka godimo mafokong a go kwagala go laetša gore o a di kwešiša.

(5)
[10]

POTŠIŠO 7

Bala temana ye e latelago ka tlhokomelo gore o tle o fetole dipotšišo.

Ge mphetlatlatšane **nalediana** ya masa e tšwelela, ke ge maphodisa a swara lehodu ka **lebinakošana**. Gape Lekgolokwe ke **nkadingala** ga o bone le **merirana** ya gagwe e tloditšwe ka letsoku. Gabo Manana **lekgarebiana** la go ithata, ba apeile **modupaoetshwa**. Mohlape wa gešo o **gapiwa** ke Lengeta le Mokgopi efela **molahlwaleboya** e tlogetšwe mahlakeng. Bana ba ile ba tswalela **melomoana** ya bona ka ge rakgadi a ba phuthelela **ntsho ya mathudi**.

- 7.1 Phošolla mantšu ao a ntshofaditšwego (o se ngwalolle temana.)

(5)

- 7.2 Ngwala fela mahlalosagotee a mantšu ao a thaletšwego.

(5)
[10]

POTŠIŠO 8

Bala temana ye e latelago ka šedi gore o tle o arabe dipotšišo.

Lesiba o ile go lemoga gore morwa wa gagwe o swerwe ke bolwetši bja (sauwe/mauwe) a roma (semetlana/sematlana) go yo bitša moruti. Yena o ile a swarwa ke (mauwe/sauwe) pele a fihla ga Lesiba. Mosadi wa Lesiba ka ge e le (sebego/sebogo) o ile a bea matsogo hlogong. Moruti o ile go fihla ba mmea fase. Yena o ile a thoma ka go bea ngwana matsogo. Lesiba o ile a bea baagišani ba gagwe kgole ge moruti a fihla. Moruti o ile a thabela ba ga Lesiba ge ba bea mathata a bona go Modimo. O ile a lemoša batho gore motho yo a rego ge a lwalelwa a gopola ka boloi ke (seota/maota) ka gore bolwetši bo ka swara mang le mang.

- 8.1 Kgetha lentšu la maleba go ao a lego ka mašakaneng gore temana ye e kwešišege. (5)
- 8.2 Efa tlhalošo ya dikafoko tše di thaletšwego go laetša ge lentšu le bea le ka tšweletša dikgopolo tša go se swane. (5)
- [10]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: [60]

PALOMOKA: 100